Kronika konserwatorska. Działania konserwatorskie w zachodnim segmencie zespołu pałacowego Pod Krzysztofory w latach 2011–2014

Do takich nienaruszalnych własności narodu należy pałac „pod Krzysztofory" w Krakowie. Po katedrze wawelskiej, po zamku królewskim, po wspaniałych świątyniach miasta – jeżeli można o której z budowli świeckiej powiedzieć, że przez jej mury przeszła historya Krakowa – to o Krzysztoforach przede wszystkim…[1]

W 1914 roku ukazała się pierwsza monografia pałacu Pod Krzysztofory, pióra znakomitego znawcy dziejów i zabytków Krakowa dr. Franciszka Kleina (1882–1961), wydana staraniem Towarzystwa Opieki nad Polskimi Zabytkami Sztuki i Kultury, która w sposób zasadniczy posłużyła jako ważki argument dla ratowania tej barokowej rezydencji przed grożącą jej rozbiórką[2]. Zawarta w publikacji Kleina dokumentacja fotograficzna przedstawia mocno zniszczone czy wręcz zagrożone krużganki i elewacje z osypującymi się tynkami, które jednak, pomimo tak opłakanego stanu, prezentują stylowe walory barokowej budowli. Fotografie te jako źródłowy materiał ikonograficzny wykorzystano do sporządzenia projektów modernizacji, konserwacji i restauracji tej jednej z najokazalszych rezydencji w Krakowie. Dzieło odbudowy w okresie międzywojennym zostało powierzone znakomitemu architektowi Wacławowi Krzyżanowskiemu (1881–1954), który zachowując zasadniczy układ funkcjonalny budowli oraz wystrój sztukatorski salonu i gabinetu, przypisywany włoskiemu artyście Baltazarowi Fontanie, dokonał szeregu zmian wynikających z potrzeb nowych użytkowników. Zakres tych działań został szeroko omówiony w dokumentacji konserwatorskiej[3] oraz w publikacjach[4]. Przebudowa i adaptacja dokonana przez Krzyżanowskiego wraz z nadbudową w latach trzydziestych XX wieku według projektu Stanisława Czaplickiego trzeciego piętra skrzydła



Widok skrzydła zachodniego od strony dziedzińca, w narożniku oszklony szyb windy, fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.

zachodniego była ostatnim etapem przemian kubaturowych pałacu, określanym jako faza X przekształceń architektonicznych budowli, zlokalizowanej od XIII wieku na

[1] Klein F.: *Pałac „Pod Krzysztofory" w Krakowie*. Kraków 1914, s. 3.
[2] Ziejka F.: *Na ratunek św. Idziemu i Krzysztoforom! Z dziejów walk z burzymurkami w Krakowie*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2012, z. 30, s. 9–25.
[3] Komorowski W., Krasnowolski B.: „Pałac Pod Krzysztofory, Kraków, Rynek Główny 35. Dokumentacja naukowo-historyczna". Kraków 2001, mps w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Krakowie (dalej cyt. WUOZ) i archiwum Muzeum Historycznego Miasta Krakowa (dalej cyt. MHK).
[4] Krasnowolski B.: *Pałac Pod Krzysztofory – stan badań, charakterystyka źródeł, postulaty badawcze*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2012, z. 30, s. 25–37; Komorowski W., Sudacka A.: *Rynek Główny w Krakowie*. Wrocław 2008.



Widok zrewaloryzowanej przestrzeni dziedzińca pałacowego spod arkady galerii, fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.

eksponowanej działce lokacyjnej przy Rynku Głównym[5]. W okresie po II wojnie światowej przypadkowi lokatorzy i użytkownicy eksploatowali budowlę, doprowadzając do jej degradacji, powstrzymywanej punktowymi reperacjami i konserwacjami, prowadzonymi z powodu niewystarczających środków finansowych w ograniczonym zakresie[6].

W 1965 roku część pałacu została przekazana w użytkowanie Muzeum Historycznemu Miasta Krakowa, stając się jego główną siedzibą. Jemu też przypada główna zasługa w kreowaniu podjętego w 2001 roku zadania inwestorskiego, mającego na celu nie tylko przywrócenie rangi historycznej i artystycznej zabytkowej budowli, ale również konieczną modernizację infrastruktury technicznej, wzmocnienie statyki, a także zmiany funkcjonalne, zgodnie z obowiązującymi standardami współczesnego muzealnictwa, determinujące przekształcenia dopuszczalne pod względem konserwatorskim. Działania te zapoczątkowały kolejną, XI fazę przemian niegdysiejszej możnowładczej rezydencji, będącej przez ponad 400 lat własnością kolejnych żupników wielicko-bocheńskich.

Prace ze względów logistycznych i finansowych postępowały etapami, towarzyszyły im badania naukowe, przynoszące szereg znaczących odkryć, wzbogacających zarówno wiedzę o Krakowie, jak i o niegdysiejszych przemianach i nawarstwieniach elementów zabytkowych w murach pałacowych, które stają się zarazem – dzięki odpowiedniej ekspozycji – cennymi eksponatami muzealnymi[7].

Wymiernym, a zarazem znamiennym przykładem przemian funkcjonalno-architektonicznych, łączących harmonijnie dziedzictwo poprzednich stuleci z nowoczesną formą i myślą techniczną, jest gruntowna modernizacja zachodniej części zespołu pałacowego, obejmująca odrębną historycznie zabudowę XIX- i XX-wieczną, zlokalizowaną przy ulicy Jagiellońskiej nr 2 i 4, zintegrowaną funkcjonalnie z barokowym, zachodnim, narożnym skrzydłem pałacowym przy ulicy Szczepańskiej 2. Zgodnie z projektem[8], nieestetyczna,

[5] Bąk-Koczarska C.: *Mieszkańcy pałacu „pod Krzysztofory" w Krakowie. Właściciele i lokatorzy od XIV do XX wieku*. Kraków 1999, s. 218.

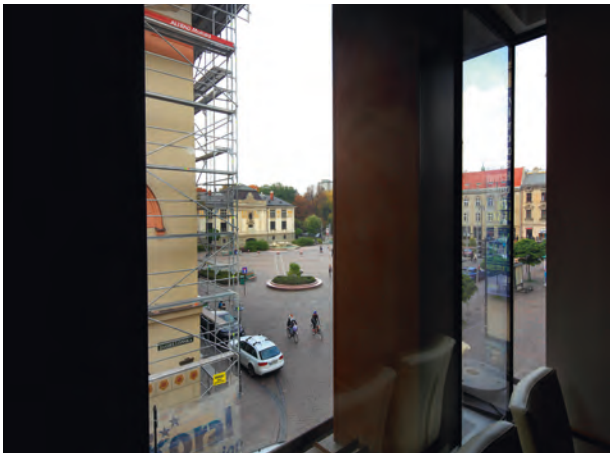
[6] Palca I.: *Prace badawczo-konserwatorskie w pałacu Pod Krzysztofory w latach 1917–2005*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2012, z. 30, s. 47–61.

[7] Artykuły prezentujące najnowsze ustalenia naukowe wynikające z przeprowadzonych badań historycznych, archeologicznych, architektonicznych oraz konserwatorskich, rozszerzające stan wiedzy o zabytku i zmieniające niektóre informacje zawarte w literaturze naukowej dotyczącej pałacu Pod Krzysztofory zostały opublikowane w 30. zeszycie rocznika „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" w 2012 r. Koncepcja i red. meryt. Genowefa Zań-Ograbek.

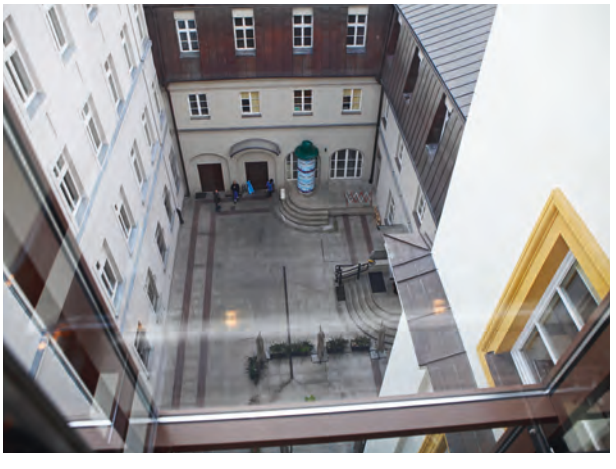
[8] „Modernizacja obiektu pałac Pod Krzysztofory – głównej siedziby Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Przebudowa, nadbudowa i rozbudowa budynku pałac Pod Krzysztofory. Etap II. Projekt budowlany". Kraków 2009, mps w archiwum WUOZ i archiwum MHK. Wykonawca: Cempla i Partnerzy Konserwacja Zabytków Marek Józef Cempla.



Widok z placu Szczepańskiego na pawilon na rogu ulic Jagiellońskiej i Szczepańskiej, współcześnie nadbudowany, mieszczący na piętrze aulę muzealną, fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.



Widok z okna auli na plac Szczepański, fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.

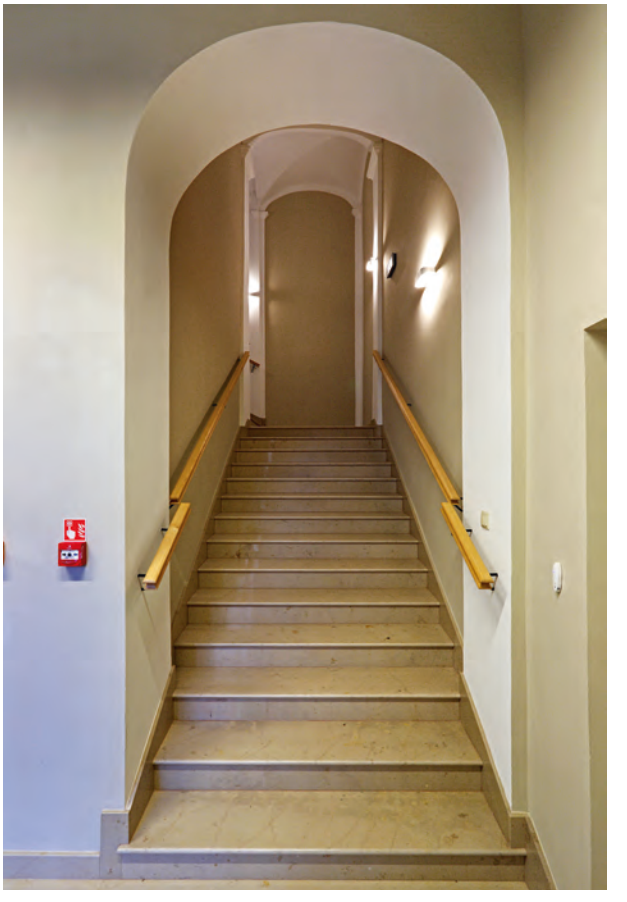


Widok z czwartego piętra windy na dziedziniec, fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r

prowizoryczna zabudowa przy południowym murze granicznym zastąpiona została dwukondygnacyjnym pasażem, mieszczącym zaplecze techniczne Muzeum, architektonicznie znakomicie konweniującym z otoczeniem, domykając kompozycyjnie dziedziniec pałacowy. Istotnym elementem architektonicznym wzbogacającym zespół zabytkowy jest nadbudowa o jedną kondygnację narożnego pawilonu dawnej restauracji Rooster, zaprojektowana w duchu współczesnego funkcjonalizmu. Przeznaczona jest na aulę muzealną, wyposażoną w najnowocześniejszy sprzęt audiowizualny, przewidzianą na pomieszczenie 200 osób. Stanowi ona znakomite dopełnienie ogólnodostępnych funkcji dydaktyczno-muzealnych, zlokalizowanych w odrestaurowanych wnętrzach skrzydła zachodniego pałacu. Realizacja tego projektu nie tylko poszerzyła przestrzeń użytkową Muzeum, ale w dużej mierze przyczyniła się do uporządkowania przestrzennego i podniesienia walorów urbanistycznych oprawy architektonicznej placu Szczepańskiego. Prace ostatniego etapu, trwające od 2009 do 2014 roku, wykonano dzięki zintegrowanym funduszom własnym Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, Gminy Miejskiej Kraków, Narodowego Funduszu Rewaloryzacji Zabytków Krakowa oraz funduszom europejskim w ramach Małopolskiego Regionalnego Programu



Wejście główne z sieni do skrzydła zachodniego, obramione kamiennym portalem, fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.



Klatka schodowa w nowej aranżacji kolorystycznej, z nowymi marmurowymi stopnicami, fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.

Operacyjnego[9]. W odrestaurowanych wnętrzach skrzydła zachodniego 30 października 2014 roku została otwarta nowa wystawa *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń*[10], prezentująca metodą multimedialną dzieje i rozwój przestrzenny Krakowa.

Przywołane na wstępie słowa Franciszka Kleina, wybitnego znawcy dziejów i sztuki Krakowa, wrażające zachwyt i uznanie dla historycznych i artystycznych walorów Krzysztoforów, odnosiły się zapewne do głównego, przyrynkowego korpusu pałacu, dzieła włoskich architektów Konstantego Tencalla i Jakuba Solariego, którzy dokonali stylowej przemiany gotyckich, mieszczańskich kamienic w rezydencję wielkopańską w duchu baroku rzymskiego. Skrzydło wschodnie pałacu z oknami salonu wychodzącymi na Rynek, Sukiennice i kościół Mariacki, z okazałą figurą św. Krzysztofa na fasadzie (usuniętą w 1790 roku), pełniło funkcje reprezentacyjne, godne gościć w swoich murach monarchów i wiele wybitnych osobistości. Natomiast skrzydło zachodnie, zlokalizowane przy bocznej ulicy, w przestrzeni zaplecza gospodarczego, wydzielone dodatkową bramą, służyło jako część mieszkalno-usługowa. Funkcja ta determinowała skromniejszy charakter wystroju i wyposażenia wnętrza[11].

Zgodnie z obowiązującą pragmatyką, prace budowlane zostały poprzedzone sondażowym rozpoznaniem nawarstwień dekoracji malarskich wnętrz, w wyniku których stwierdzono, że pomieszczenia pierwszego i drugiego piętra były wielokrotnie przemalowywane, miejscami zniszczone bezpowrotnie, przetarte, ledwo czytelne, uszkodzone wskutek zmiany wielkości otworów drzwiowych, zmiany systemu grzewczego i przesunięcia pieców, wielokrotnych przekuć kanałów mieszczących rozliczne instalacje. Na sufitach znajdowały się śladowo zachowane motywy rozet, niezwiązane chronologicznie z dekoracją ścian. Mając na uwadze konieczność modernizacji infrastruktury i przystosowania wnętrz do nowych funkcji, podjęto komisyjną decyzję z udziałem służb konserwatorskich o konieczności usunięcia zniszczonych trzcinowych sufitów wraz z fasetami w celu zainstalowania w tej przestrzeni nowych urządzeń technicznych, a następnie odtworzenia ich w nowym materiale wraz z rekonstrukcją profilu faset według zachowanego oryginału. Opierając się na wynikach sondaży badawczych, przygotowano „Założenia programowe do konserwacji polichromii we wnętrzach pała-

[9] Poszczególne etapy prac były prezentowane na łamach rocznika „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa": Zań-Ograbek G.: *Kronika konserwatorska 2009* (2010, z. 28, cz. 2, s. 225–236); eadem: *Kronika konserwatorska. Budynek przy ul. Jagiellońskiej 4* (2012, z. 30, s. 293–295); eadem: *Kronika konserwatorska. Prace budowlano-konserwatorskie w skrzydle zachodnim pałacu Pod Krzysztofory w Rynku Głównym w latach 2011–2012* (2013, z. 31, s. 321–326); eadem: *Kronika konserwatorska. Pałac Pod Krzysztofory, skrzydło zachodnie, prace budowlano-konserwatorskie w 2013 roku* (2014, z. 32, s. 465–472).

[10] Hapanowicz P.: *Pałac Krzysztofory. Przewodnik.* Kraków 2014.

[11] Bąk-Koczarska C.: *Mieszkańcy pałacu „pod Krzysztofory"…*



Trakt środkowy skrzydła zachodniego, łączący w poziomie pierwszego piętra klatkę schodową z aulą muzealną, fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.

cu Pod Krzysztofory – skrzydło zachodnie”[12]. W postulowanych wnioskach konserwatorskich program zakładał, że dekoracja malarska zostanie zachowana i eksponowana w pięciu pomieszczeniach: w poziomie pierwszego piętra w dwóch pomieszczeniach w trakcie północnym od ulicy Szczepańskiej oraz na drugim piętrze w trzech pomieszczeniach, tj. dwóch w trakcie od ulicy Szczepańskiej i jednym narożnym, południowo-zachodnim, od strony dziedzińca. W ramach pierwszego etapu prac konserwatorskich, poprzedzających prace budowlane, została odsłonięta najlepiej zachowana warstwa z dekoracją malarską datowaną na przełom XVIII i XIX wieku i poddana zabiegom zachowawczym na czas wykonywania prac budowlanych[13]. W 2012 roku kontynuowano prace konserwatorskie polegające na pełnym odsłonięciu dekoracji i poddaniu jej konserwacji technicznej[14].

W archiwalnych materiałach źródłowych brak jakichkolwiek informacji na temat powstania polichromii, inspiracji lub autorstwa. Analizując jej walory artystyczne, stylistykę oraz technologię, z dużym prawdopodobieństwem, graniczącym z pewnością, można wiązać ją z osobą ówczesnego właściciela pałacu, Jacka Kluszewskiego (1761–1841), starosty brzegowskiego, niezwykle przedsiębiorczego właściciela sąsiedniego pałacu Spiskiego, członka loży masońskiej Przesąd Zwyciężony, twórcy teatru krakowskiego[15]. Z Kluszewskim jako właścicielem pałacu Pod Krzysztofory w latach 1790–1841 wiąże się gruntow-

[12] Zań-Ograbek G.: „Założenia programowe do konserwacji polichromii we wnętrzach Pałacu Pod Krzysztofory – skrzydło zachodnie”. Kraków, sierpień 2008, mps w archiwum WUOZ i archiwum MHK.

[13] Pierwsze sondaże na obecność polichromii wykonała w 2006 r. artystka konserwatorka Danuta Jurczyk-Curyło na zlecenie firmy Cempla i Partnerzy. Odsłonięta fragmentarycznie dekoracja malarska o stylistyce barokowo-klasycystycznej, datowana wstępnie na koniec XVIII w., co potwierdzają dodatkowo badania laboratoryjne wykazujące obecność pigmentu błękitu pruskiego, została hipotetycznie związana z modernizacją zespołu pałacowego dokonaną przez ówczesnego właściciela, Jacka Kluszewskiego. Prace konsultowała znawczyni problematyki zabytkowych polichromii, historyczka sztuki Grażyna Dreścik, autorka dokumentacji „Analiza historyczna – uwagi wstępne w związku z badaniami na obecność polichromii przeprowadzonymi w pałacu pod Krzysztofory przy Rynku Głównym w Krakowie”. Kraków 2008, mps w archiwum WUOZ i archiwum MHK. W 2008 r. konserwację zabezpieczającą fryz podstropowy (datowany na XVII w.) wykonała artystka konserwatorka Wiesława Szczepańska. Prace te opisała w: „Dokumentacja konserwatorska prac przy konserwacji technicznej i zabezpieczeniu fryzu podstropowego na II piętrze pałacu Pod Krzysztofory w Krakowie, Rynek Gł. 35”. Kraków 2008, mps w archiwum WUOZ i w archiwum MHK.

[14] Wykonawcą tych prac była firma Ars Longa sp. j. Konserwacja Dzieł Sztuki i Obiektów Zabytkowych. Danuta Mazur, Maciej Mazur.

[15] Komorowski W., Krasnowolski B.: „Pałac Pod Krzysztofory…”, s. 55. Tam informacja, że Kluszewski wznosi swój budynek teatralny w miejscu dawnej ujeżdżalni znajdującej się vis-à-vis pałacu przy ul. Jagiellońskiej, stanowiącej zaplecze gospodarcze pałacu Pod Krzysztofory.



Korytarzyk łączący dawny gabinet (tzw. kaplica) z pierwszym piętrem skrzydła zachodniego, w nim nowo urządzona galeria muzealna z widokami dawnego Krakowa, fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.

na modernizacja budowli, w wyniku której zamknęła się faza jej rezydencjonalnego charakteru. Przemiany objęły nie tylko przebudowę fasady, połączoną z usunięciem figury św. Krzysztofa, zamianę mezaninu na kondygnację, zmianę poziomów użytkowych dostosowanych do pałacu Spiskiego, ale również przekształcenie i urządzenie licznych apartamentów wynajmowanych za czynsz. Wnętrza – z wyjątkiem dawnego salonu i gabinetu z dekoracją stiukową Baltazara Fontany – otrzymały nowe dekoracje w postaci profilowanych faset i dekoracji malarskich. Zgodnie z ówczesną modą i tendencją artystyczną, ściany zostały przyozdobione dekoracją ramową architektoniczno-płycinową, wzbogacaną iluzjonistycznymi motywami pejzażowymi i ornamentalnymi[16]. Zdaniem Grażyny Dreścik, konsultantki prac konserwatorskich polichromii w pałacu Pod Krzysztofory: „Dekoracje powstały w ramach prac wykonanych dla Jacka Kluszewskiego, były wyrazem owego ducha czasów. Klasycystyczne, odwołujące się do sztuki antyku dekoracje były zmianą tak radykalną w stosunku do bogactwa dekoracji sztukatorskiej baroku, że wprowadzone być mogły tylko z inicjatywy postaci świadomych nowych prądów, mających styczność z dworem królewskim i realizacjami Stanisława Augusta"[17]. Autorka, opisując krzysztoforskie malatury, dokonała zarazem ich porównania z innymi (datowanymi) analogicznymi realizacjami na terenie Krakowa, wskazując zarazem na możliwe europejskie źródła inspiracji artystycznych. Na podstawie przeprowadzonej analizy stylistycznej i porównawczej datuje tę neoklasycystyczną dekorację na przełom XVIII i XIX wieku[18]. Jednakże jak dotąd nie został ustalony również wykonawca tej znakomitej artystycznie dekoracji. Wobec braku źródeł archiwalnych sądzę, że z dużym prawdopodobieństwem można przypisać ją malarzowi krakowskiemu Janowi Nepomucenowi Pfeifferowi (1783–1814), który był bratem Anny z Pfeifferów, żony Jacka Kluszewskiego. Jak podaje Celina Bąk-Koczarska, malarz wraz z matką zamieszkiwał w tym czasie w pałacu Pod Krzysztofory[19].

Należy też dodać, że zostały wykonane w znakomitej technice i technologii, dzięki czemu, pomimo ich ponad dwustuletniej metryki oraz wielokrotnych przemalowań wnętrz, zachowały się w niezłej formie, w pełni czytelnym układzie kompozycyjnym, choć z licznymi przetarciami, ubytkami, uszkodzeniami tynków. Stopień zachowania oryginalnych partii, czytelność motywów ornamentalnych, znakomite walory artystyczne i zabytkowe zdecydowały o podjęciu prac restauracyjnych, obejmujących pełny zakres działań konserwatorskich-zachowawczych, rekompozycję oraz miejscową rekonstrukcję zniszczonych partii malowideł[20].

Ostatni etap prac budowlano-konserwatorskich wykonanych w 2014 roku koncentrował się w skrzydle zachodnim, w głównej mierze na wewnętrznych pracach wykończeniowych, obejmujących wymianę tynków, posadzek, instalacji niezbędnych dla funkcjonowania Muzeum. W ramach prac wnętrzarskich wykonano konserwację polichromii wraz z montażem zrekonstruowanych sufitów i faset, a także konserwację zabytkowych kamiennych portali oraz renowację zabytkowych pieców ceramicznych. Generalnym wykonawcą prac było konsorcjum Przedsiębiorstwa Rewaloryzacji Zabytków w Krakowie SA (lider) i DeS Henryk Dowgier, Anna Dowgier sp. j. (konsorcjant), nadzór i koordynację prowadził Dział Techniczny Muzeum Historycznego Miasta Krakowa pod kierunkiem inż. arch. Marii Makarewicz, nadzór konserwatorski – historyczka sztuki Genowefa Zań-Ograbek. Podwykonawcą prac konserwatorskich była firma In Plus Konserwacje Obiektów Zabytkowych, działająca na podstawie pozwolenia konserwatorskiego Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie nr 64/13 z 7 czerwca 2013 roku. Na mocy tego dokumentu zezwolono na konserwację w pełnym za-

[16] Problem autorstwa pozostawia się dalszym badaniom historycznym, towarzyszącym restauracji pałacu.

[17] Dreścik G.: *Polichromie w pałacu Pod Krzysztofory – uwagi wstępne*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2012, z. 30, s. 167.

[18] Posługując się kalendarium dziejów Krzysztoforów, zestawionym w dokumentacji naukowo-historycznej (por. przyp. 3 i 4), można przyjąć, że powstały po 1796 r., gdy Kluszewski przystąpił do przebudowy pałacu na cele luksusowej kamienicy czynszowej. Projektantami mogli być zamieszkujący wówczas w Krzysztoforach architekci Stefan Humbert (1756–1829) lub Sebastian Sierakowski (1743–1824), członkowie loży wolnomularskiej Przesąd Zwyciężony.

[19] Bąk-Koczarska C.: *Mieszkańcy pałacu „pod Krzysztofory"*..., s. 134–135.

[20] Por. przyp. 12.



Sala na pierwszym piętrze skrzydła zachodniego, trakt północny po kompleksowej restauracji, przywracającej pierwotny, stylowy charakter, obecnie znajduje się tu część wystawy Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń, *fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.*



Sala wystawowa urządzona w odrestaurowanym pomieszczeniu na drugim piętrze w trakcie północnym, fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.

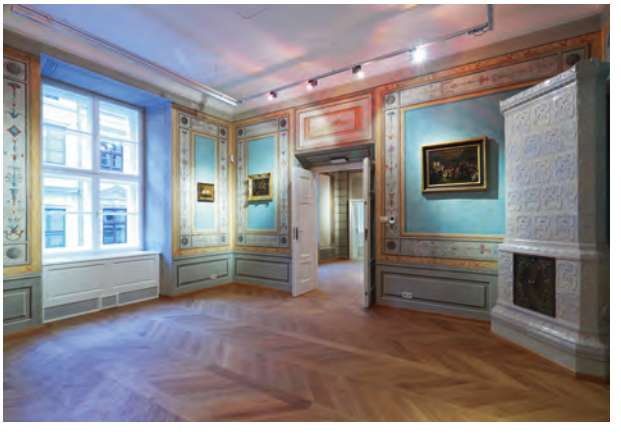
kresie (techniczną i estetyczną) wystroju wnętrz w skrzydle zachodnim pałacu Pod Krzysztofory na podstawie zatwierdzonego „Programu prac konserwatorskich. Konserwacja polichromii na ścianach pomieszczeń skrzydła zachodniego w Krakowie oraz kamiennego detalu architektonicznego pałacu Pod Krzysztofory w Krakowie", opracowanego przez mgr. Jana Szczurka (Kraków, maj 2013), opartego na opracowaniu Grażyny Dreścik „Polichromie w pałacu pod Krzysztofory przy Rynku Głównym 35 w Krakowie". Prace zostały podjęte w listopadzie 2013 roku, a zakończone w sierpniu 2014 roku. Konserwację dekoracji malarskiej pod kierunkiem artysty konserwatora Jana Szczurka wykonali artyści konserwatorzy: Alicja Gut, Tomasz Wielek, Michalina Drewniak-Mosurek, Monika Kaczmarczyk, Agnieszka Węgrzyn, Anda Kobińska; konsultantką naukową była Grażyna Dreścik[21]. Konserwację detalu architektonicznego powierzono artystom konserwatorom w składzie: Jan Szczurek, Wojciech Siek, Dawid Pasierb; badania laboratoryjne wykonała dr Maria Rogóż.

Prace konserwatorskie przebiegały równocześnie z pracami budowlanymi. Podjęte w późnej porze roku, stwarzały duży dyskomfort wykonawcom, którzy jednakże znakomicie wywiązali się z powierzonych zadań. Podział prac polegał na przydzieleniu poszczególnych pomieszczeń odrębnym zespołom, dzięki czemu przy ogólnym pozytywnym odbiorze efektów estetycznych i konserwatorskich wnikliwy obserwator dostrzeże zróżnicowaną manierę plastyczną

[21] „Program prac konserwatorskich; konserwacja polichromii na ścianach pomieszczeń skrzydła zachodniego oraz detalu architektonicznego pałacu Pod Krzysztofory w Krakowie". Oprac. J. Szczurek, G. Dreścik. Kraków 2013; „Dokumentacja (powykonawcza) prac konserwatorskich i restauratorskich". Oprac. J. Szczurek. Kraków 2014, wydruk komputerowy w archiwum WUOZ i archiwum MHK. Oryginalne malowidła były wykonane techniką klejową, przemalowania kazeinowe i emulsyjne. Zgodnie z programem konserwatorskim, wykonano miejscową korektę uprzedniej konserwacji technicznej, usunięto XX-wieczne przemalówki, uzupełniono ubytki tynków, zrekonstruowano warstwę malarską z zastosowaniem technologii szczegółowo opisanej w artykule: Kaczmarczyk M., Gwóźdź K.: *Konserwacja estetyczna dekoracji malarskiej pomieszczenia nr 321 w pałacu Pod Krzysztofory,* w niniejszym tomie.



Widok z narożnika sali na pierwszym piętrze taktu północnego w kierunku sąsiednich pomieszczeń, fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.



Widok sali na pierwszym piętrze w trakcie północnym, pełniącej funkcje recepcyjne, fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.



Widok sali recepcyjnej, łączącej się funkcjonalnie z aulą muzealną, fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.

w rekonstruowanych partiach malowideł. Biorąc pod uwagę charakter użytkowania pomieszczeń, rodzaj i stylistykę kompozycji, stan zachowania oraz technologię malowideł, po licznych dyskusjach w gronie komisji podjęto decyzję o sposobie uzupełnienia ubytków warstwy malarskiej metodą rekonstrukcji przez uzupełnienie motywów zniszczonych techniką graficzną kreski lub kropki, jak też przez miejscowe scalenie naśladowcze w obszarze architektonicznych ram kompozycji, pozostawiając bez retuszu słabo zachowane i nieczytelne partie pejzażowe w tzw. oknach. Tak opracowanym dekoracjom przywrócono (w pięciu wymienionych pomieszczeniach) walor estetyczny i zabytkowy jako świadectwo życia i gustów mieszkańców niegdysiejszych „komnat", w których dzięki iluzjonistycznym kompozycjom uzyskiwano optycznie poszerzaną przestrzeń, a wielobarwne motywy ornamentalne, z mnóstwem uroczych ptaszków i owoców, bawiły oko i podnosiły komfort[22]. Na szczególne

[22] Wszystkie działania konserwatorskie mieszczą się w przyjętych i dopuszczalnych metodach konserwatorskich, por. Roznerska-Świerczewska E.: *Problematyka uzupełnień uszkodzonych malowideł ściennych*. „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo" 2005, t. 34, s. 351–368. Niezależnie od generalnych decyzji, opartych na zatwierdzonych projektach i programach konserwatorskich, pracom towarzyszyły rozliczne komisje z udziałem służb konserwatorskich i przedstawicieli Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa. Liczne odkrycia dokonywane w trakcie robót były szeroko odnotowywane w prasie krakowskiej.



Supraporta ponad drzwiami łączącymi pomieszczenia pierwszego piętra traktu północnego z widokiem pejzażowym, zrekomponowanym w trakcie prac konserwatorskich, fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.



Fragment dekoracji malarskiej, tzw. świadek dokumentujący odkryte nawarstwienia polichromii, zachowany w przejściu pomiędzy salami pierwszego piętra w trakcie północnym, fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.

wyróżnienie zasługuje dekoracja w pomieszczeniu nr 321 (drugie piętro, trakt od ulicy Szczepańskiej), której przebieg i metodę konserwacji oraz częściową rekompozycję motywów prezentuje artykuł artystek konserwatorek Małgorzaty Kaczmarczyk i Katarzyny Gwóźdź, publikowany w niniejszym tomie.

Dopełnieniem konserwacji, rekonstrukcji i aranżacji wystroju i wyposażenia pomieszczeń pierwszego i drugiego piętra była wymiana pierwotnych, zużytych technicznie su-



Fragment dekoracji malarskiej w sali na drugim piętrze traktu północnego z motywem ornamentalnym wici roślinnej i egzotycznych ptaszków (por. artykuł Małgorzaty Kaczmarczyk i Katarzyny Gwóźdź w niniejszym tomie), fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.

fitów na podsiębitce trzcinowej na nowe, z lżejszych materiałów, osadzone wraz z fasetami wykonanymi jako odlewy w gipsie ceramicznym, na podstawie odcisków oryginalnych profili. Działaniom konserwatorskim i renowacyjnym były poddane również ozdobne ceramiczne piece. Ostatnim przedmiotem działań firmy konserwatorskiej In Plus był kamienny (piaskowiec), barokowy portal wejściowy z sieni do skrzydła zachodniego wraz okładziną kamienną ściany wschodniej. Dzięki przeprowadzonym rutynowym zabiegom konserwatorskim powstrzymującym degradację substancji przywrócono im trwałość techniczną oraz walor estetyczny przez likwidację zabrudzeń i niekorzystnych efektów poprzednich konserwacji[23]. Górna kondygnacja skrzydła zachodniego jako część niezabytkowa, przeznaczona na zaplecze biurowe i pracownie muzealne, urządzona jest w duchu współczesnych wymogów ergonomicznych.

W ramach pozostałych prac wykończeniowych, korygujących stan techniczny i walory estetyczne, zostały położone w górnych, reprezentacyjnych kondygnacjach

[23] Szczurek J.: „Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich. Konserwacja barokowego portalu wejścia do skrzydła zachodniego pałacu Pod Krzysztofory oraz okładziny kamiennej sieni przejazdowej". Kraków, grudzień 2014, wydruk komputerowy w archiwum WUOZ i archiwum MHK.



Fragment dekoracji malarskiej sali na pierwszym piętrze traktu północnego, z powtarzalnym ornamentem roślinnym z motywem wiewiórki i pawia, fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.



Fragment dekoracji malarskiej w narożnej sali drugiego piętra traktu południowego z motywem ornamentalnym, tzw. cekinowym, fot. Tomasz Kalarus, październik 2015 r.

skrzydła, na wzór zabytkowych, marmurowe posadzki (tzw. Morawica) w układzie szachownicowym, na schodach i podestach klatki schodowej, w pomieszczeniu traktu środkowego pierwszego piętra oraz w piwnicach; w pozostałych pomieszczeniach (poza przeznaczonymi na cele sanitarne) położono drewniane parkiety taflowe, wykonane na wzór zabytkowych. Nową aranżację kolorystyczną uzyskała klatka schodowa (zaproponowaną przez nadzór inwestorski), dostosowaną do jej charakteru stylowego, podkreślającą detal architektoniczny. Zabiegami renowacyjnymi, z częściową wymianą na nową o formach stylowych, objęto stolarkę drzwiową, z zachowaniem stylowych, esowatych okuć z drzwi wejściowych. Szczególnie ważna dla funkcjonowania skrzydła zachodniego była budowa windy osobowej, dzięki której zarówno odrestaurowane wnętrza, jak i nowo utworzona ekspozycja muzealna *Cyberteka. Kraków – czas i przestrzeń* oraz urządzany w piwnicach pierwszy moduł przyszłej wystawy stałej *Kraków od początku, bez końca* stały się dostępne dla osób niepełnosprawnych.

Zakrojona na szeroką skalę modernizacja i restauracja pałacu Pod Krzysztofory przyniosła, po wieloletnich staraniach, trwających od 2005 roku, utrudnieniach proceduralnych i logistycznych, znakomity efekt w postaci oddawanych sukcesywnie do użytku zintegrowanych funkcjonalnie segmentów budowli, zgrupowanych wokół zachodniej części dziedzińca. Wymiernym efektem tych działań są również liczne odkrycia badawczo-konserwatorskie, towarzyszące pracom, mające znaczenie nie tylko dla dziejów Krzysztoforów, ale i Krakowa. Do najważniejszych należy zaliczyć odkrycie w roku 2012 tajemniczej komory piwnicznej znajdującej się pod sienią wjazdową na dziedziniec od ulicy Szczepańskiej, posadowionej na głębokości 7 m poniżej posadzki sieni. Kamienna, o eliptycznym kształcie, z resztkami zachowanej drewnianej cembrowiny to nie lodownia, jak ją wstępnie nazwano, ale średniowieczna, z drugiej połowy XIV wieku, cysterna na wodę[24]. Jak ustalili badacze architektury, została wbudowana w obrysie czworobocznych, ceglanych murów piwnic dziś nieistniejącej kamienicy, dostępna była przez kanał wewnętrzny od strony dziedzińca[25]. Jest wysoce prawdopodobne, że był to podziemny zbiornik na wodę, na który mogli sobie pozwolić tylko niezwykle zamożni mieszczanie, a tylko tacy (głównie żupnicy wielicko-bocheńscy) byli właścicielami prestiżowych posesji

[24] Por. Zań-Ograbek G.: *Kronika konserwatorska* (…) *prace budowlano-konserwatorskie w 2013 roku*… Wzmiankowana piwnica o nieustalonej funkcji nazwana była roboczo lodownią, obecnie autorka, po przeprowadzeniu pogłębionego rozpoznania, uściśla czas jej powstania i wysoce prawdopodobną funkcję.

[25] Cempla M. Cechosz S., Holcer Ł.: *Podsumowanie wyników badań architektonicznych w pałacu Pod Krzysztofory 2003–2011.* „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2012, z. 30, s. 61–84.

wytyczonych podczas lokacji miasta w kwartale przyrynkowym. To cenne odkrycie, wyjątkowe na terenie Krakowa, jest zarazem eksponatem wzbogacającym tworzoną, nową ekspozycję muzealną.

Równolegle – na mocy odrębnego pozwolenia Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków nr 285/14 z 27 marca 2014 roku[26] – były prowadzone prace budowlane i konserwatorskie związane z adaptacją parterowego narożnego pawilonu, wzniesionego w 1883 roku i użytkowanego na cele restauracji Rooster. Dzięki pracom konserwatorskim, kierowanym przez artystkę konserwatorkę Natalię Soran-Maluty, obu fasadom od ulicy Szczepańskiej i ulicy Jagiellońskiej, z bogatą dekoracją architektoniczną, przywrócono trwałość struktury i utracone pierwotne walory stylowe i estetyczne. Pawilon zyskał połączenie funkcjonalnie z dziedzińcem Krzysztoforów, który w części północno-zachodniej wykorzystywany jest na letni ogródek kawiarniany. Niegdysiejszy, parterowy pawilon z bogatą dekoracją neorenesansową stał się podstawą techniczną i optyczną dla posadowionej na nim współczesnej budowli o przeszklonych ścianach elewacyjnych, z kurtynami osłonowymi i detalem zdobniczym wykonanym z blachy miedzianej[27].

Pracom modernizacyjno-restauratorskim, przywracającym minioną świetność dawnej budowli rezydencjonalnej, obecnie głównej siedziby Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, towarzyszy żywe zainteresowanie nie tylko środowiska konserwatorskiego, ale również mieszkańców Krakowa. Sukcesywnie dokonywane odkrycia wzbogaciły wiedzę o przemianach urbanistycznych i architektonicznych Krakowa. Dostosowanie skrzydła zachodniego do potrzeb osób niepełnosprawnych zaowocowało przyznaniem Muzeum prestiżowej nagrody w konkursie *Kraków bez barier.*

Wieloletnie trudy związane z realizacją zadania oraz osiągnięte znakomite efekty artystyczne, naukowe oraz funkcjonalne przyniosły profesjonalne uznanie. Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zabytków przyznał Muzeum wyróżnienie w kategorii inwestycje w *XXXV Konkursie na wydarzenie muzealne roku Sybilla 2014* za projekt *Modernizacja obiektu Pałac pod Krzysztofory, głównej siedziby Muzeum Historycznego*[28].

From the Conservator's Chronicle. The Conservation of the West Part of the Krzysztofory Palace Complex in 2011–2014

In 1914, Krzysztofory Palace saw the release of its first monographic study, written by the outstanding expert in the history and historic sites of Kraków, Doctor Franciszek Klein (1882–1961). Coincidentally, the general rehabilitation and conservation project referred to in the title of the article came to an end on the centenary of that event.

In 1965, part of the mansion was taken over by the Historical Museum of the City of Kraków for its central facilities. In 2001, the Museum undertook to invest in the restoration of the historical and artistic quality of the historic building as well as in the necessary update of the technical infrastructure and carry out functional modifications to adjust the venue in line with the standards of modern museum development. The project gave way to yet another, eleventh stage in the transformation of the building that used to be a residence of magnates and a home of the successive administrators of the salt mines of Wieliczka and Bochnia for over 400 years. It is a measurable and particularly noteworthy example of functional and architectural changes bringing together the heritage of past centuries and the modern technological and conceptual developments of the present that a grand-scale general refurbishment of the west part of the mansion entered its first phase. The activities within that project resulted in the merging of historically separate elements of the nineteenth- and twentieth-century buildings at 2 and 4 Jagiellońska Street with the Baroque west corner wing of the mansion, located at 2 Szczepańska Street; also, the unaesthetic makeshift structure leaning on the external south wall was replaced with a two-storey passage containing the Museum's technical facilities. The architecture of the new building corresponds perfectly to the historic surroundings, constituting a compositional finish of the mansion courtyard.

The museum complex was expanded to include an additional storey built on top of the corner pavilion, which formerly housed a food establishment called the Rooster. The

[26] Podstawą merytoryczną pozwolenia było opracowanie: Zań-Ograbek G., Soran-Maluty N.: „Założenia i program konserwatorski dla budynku przy ul. Szczepańskiej 4 / Jagiellońskiej 2 w Krakowie. Program prac konserwatorskich". Kraków 2013, mps w archiwum WUOZ i archiwum MHK.

[27] Zastosowanie blachy miedzianej ma symboliczne znaczenie jako nawiązanie do przeszłości Krakowa, słynącego w wiekach średnich z handlu miedzią, posiadajacego topnie i składy tego metalu przy Wadze Wielkiej na Rynku Głównym. W nadbudowanym pawilonie mieści się sala audytoryjna nazwana Kupferhaus (Dom miedzi), taki napis widnieje też nad wejściem do niej. Oczekuje się, że w niedalekiej przyszłości – zgodnie z projektem – wystrój fasady zostanie wzbogacony stosownym detalem rzeźbiarskim umieszczonym na narożniku.

[28] Nagrodę z rąk minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego prof. Małgorzaty Omilanowskiej i dr. hab. Piotra Majewskiego, dyrektora Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, oraz Krzysztofa Dudka, dyrektora Narodowego Centrum Kultury, odebrali podczas gali laureatów *XXXV Konkursu* 24 kwietnia 2015 r. w Teatrze Wielkim w Łodzi dyrektor MHK Michał Niezabitowski, Adam Świerz, zastępca dyrektora ds. administracyjno-technicznych, oraz Piotr Hapanowicz, kierownik oddziału Krzysztofory.

new structure has been designated to contain the Museum's lecture hall with state-of-the-art audiovisual equipment, designed in the spirit of the present-day functionalism. In line with the pragmatic approach in place, the construction work was preceded by an architectural survey and the sounding investigation of the layers of painterly decorations in the interiors, which revealed that the rooms on the bottom and upper storey of the mansion wing had been repainted repeatedly and, consequently, irreversibly destroyed, worn through, rendered barely legible, or damaged in the course of the reshaping of door openings, the redevelopment of the heating system and the relocation of stoves, and the digging of channels for various fittings. The ceilings contained some remains of rosette-like motifs of no chronological link with the wall décor. Considering the demand for the modernisation of the infrastructure and the adaptation of the interiors to new functions, a commission including conservation officers decided to have the reed ceilings with coves removed, install new technical facilities in the building, and finally reconstruct the ceilings and cove profiles on the basis of the original artefacts preserved.

The source materials do not contain any information whatsoever regarding the origins of the polychromes, the inspirations behind them, or their painters. Based on the analysis of their artistic qualities, style, and production technology, it may be deemed highly probable if not certain that they are attributable to their contemporary owner of the mansion, Jacek Kluszewski (1761–1841), Starosta of Brzegi, highly resourceful proprietor of nearby Spisz Palace (Pałac Spiski), founder of the Kraków theatre. As the owner of Krzysztofory Palace in 1790–1841, Kluszewski is credited with a general refurbishment of the former residence of magnates, bringing its residential function to an end.

The last stage in the construction and conservation work carried out as part of the investment project entitled *Modernizacja obiektu pałac Pod Krzysztofory – głównej siedziby Muzeum Historycznego* [Modernisation of Krzysztofory Palace – the main seat of the Historical Museum] consisted mostly in interior finishing in the west wing, comprising the replacement of plaster and flooring, and the fitting of systems and sanitary equipment essential for operating the Museum. The principal conservation efforts included the conservation of polychromes and the installation of reconstructed ceilings and coves. The conservation effort undertaken towards the end of the year and in parallel with building work was very uncomfortable for the conservators, and yet they carried out their tasks with due diligence. The Neoclassical painterly decor from the late eighteenth and early nineteenth centuries preserved in five rooms on the first and second storey in the west wing regained its lost aesthetic and historical quality as a testimony to the lives and tastes of the former residents of the mansion's chambers. Following the many years of endeavours commenced in 2005 and the overcoming of multiple procedural and logistic obstacles, the large-scale modernisation and restoration of Krzysztofory Palace led to an outstanding effect consisting in the successive commissioning of the functionally integrated parts of the building clustered in the west part of the courtyard. The ample discoveries are another measurable outcome of the project. They are significant not only for the history of the mansion; the successive finds have enhanced our knowledge of Kraków's urban and architectural development. The adjustment of the west wing to the needs of the disabled persons resulted in awarding a prestigious prize in the *Kraków bez barier* competition to the Museum. The long years of efforts connected with the completion of the project and the ultimate superb artistic, research and functional outcomes have won recognition across the country, as reflected by a commendation in the investment category of the *Sybilla 2014* competition for the museum event of the year.